

Job. Bolman

Bij de herdruk der Verkade-albums Lente, Zomer, Herfst en Winter

dr Jac. P. Thyse 25-7-1865 - 8-1-1945

De huidige eindredakteur vroeg me om een recensie van bovengenoemde uitgave. Maar wat moet ik hier recenseren? Het woord betekent: kritische beschouwing, en eigenlijk is ieder woord, laat staan een kritisch woord over Thijse's teksten in, en de esthetische verzorging van deze albums overbodig. Ze zijn toch immers sedert vele jaren 'volksboeken' in de beste zin? Ook de K.N.N.V., opgericht in 1901, is er mee opgegroeid.

Geen recensie dus, wél enige herinneringen en gedachten. Die gaan allereerst terug naar een langzamerhand ver verleden, toen ik als 6- tot 10-jarig jongetje in Zaandam woonde, kort vóór en in de beginjaren van de Eerste Wereldoorlog. Aanvankelijk woonden we in de Langestraat, een zijstraat van de Westzijde, samen met de Oostzijde de beide hoofdstraten waartussen de Zaan lag. Aan beide straten stonden temidden der soms houten huizen vooral naar het noorden toe ook veel fabrieken. Eén der eerste aan de Westzijde vanaf het

centrum was de 'Bakkerij De Ruijter der Firma Verkade & Comp.' en onze Langestraat was daar vlak bij. Nog ruik ik als het ware de heerlijke koekgeur maar ook de stank van Verkades waxinefabriek waar ze de bekende theelichtjes maakten, en verderop langs de Zaan de zoete of kwalijke reuk van cacao, stijfsel, meel, perskoeken, hout enz. Over milieubederf en luchtverontreiniging maakte men zich destijds nog niet druk.

Het hele leven aan de Zaan was toen nog opvallend eenvoudig; wellicht speelde daarbij ook doperse invloed een rol. De Doopsgezinden waren er nl. vrij talrijk en hadden zowel aan West- als aan Oostzijde een kerk, in de wandeling de Doofpot genoemd. Ook de meeste fabrikantenfamilies leefden geenszins als 'industriebaronnen'; de Dekkers, Olij's, Honigs, Atens, van der Stadten enz. lieten althans van grote welgesteldheid naar buiten niet veel blijken. Velen spraken 'zuiver' Zaaans; juffrouw Olij van de Zondagsschool be-

weerde stevast bij haar onderricht dat de apostelen en andere bijbelse personen in Gethsemane 'wassen' (i.p.v. 'waren'). Er bestond onder de jeugd wel één bepaalde scheiding: wie voor H.B.S. of Gymnasium bestemd was, ging naar de enige school waar vanaf de vierde klas Frans werd gegeven, de overige kinderen gingen als regel naar andere scholen. Dit verhinderde geenszins dat we 's winters bij slecht weer allemaal op klompen liepen en dan in de klas viltten pantoffeltjes, in het Zaan's 'warmevoetjes' aan hadden.

Slechts enkele families waren min of meer 'deftig'. Daartoe behoorden ook de Verkades, waarvan er één met zijn gezin op de hoek van onze straat woonde. De zoons, ongeveer van mijn leeftijd en nu ook wel oud-directeuren der firma, herinner ik me alleen maar wegens hun mooie 'vliegende hollanders', een met handkracht voortbewogen, tegenwoordig tot het antiek gerekend vehikel.

Is de gedachte zo verwerpelijk, of met een modewoord elitair, dat de voornaamheid van de toen aan het hoofd der fabrieken staande 'heeren Verkade' ook tot uiting is gekomen in de voor die tijd zeer bijzondere vorm die ze aan hun reclame gaven, i.c. in hun befaamd geworden albums? Toegegeven, zonder de bijzondere tekstschrijver en de even bijzondere illustrators zou ik na zoveel jaren er vermoedelijk niet over schrijven, evenmin als ik dat ooit zal hoeven te doen over talrijke andere reclame-albums, maar het waren toch maar de Verkades die juist deze mensen hiervoor aan hun bedrijf hebben verbonden. Natuurlijk beoogden ze met hun albums ook commerciële propaganda, maar tevens zéér bewust in een ideële, educatieve vorm. Aldus staan hun beweegredenen, open en eerlijk, ook in het voorwoord van 'Lente' (het werd helaas in de herdruk weggelaten):

'Dan wilden wij zo gaarne dat de plaatjes niet alleen de verzamellust der kinderen zouden bevredigen, maar dat ook de ouders en anderen er vreugde van zouden kunnen hebben, dat er voor allen wat uit te leren zou zijn wat hun lust tot opmerken zou prikkelen, hun liefde voor de natuur zou vergroten. Natuurlijk kwamen ons toen dadelijk in de gedachte de aardige boekjes van Heimans en Thijsse ('In sloot en plas' en andere) . . . en wij namen ons voor, een dier heren te vragen of hij ons helpen wilde in ons streven, om het geld dat wij nu eenmaal moeten uitgeven om aan onze produkten die bekendheid te geven die voor de bloei onzer zaken nodig is, nuttig te besteden, ten bate van een brede schare van lezers onder hen en het aankweken van liefde voor alles wat er groeit en bloeit in onze zo mooie natuur'.

Ja, zó staat het er, en niet anders. Wie lacht niet droevig of ironisch, als hij dit vergelijkt met menige huidige Ster-spot?

Lente van 1906, Zomer van 1907, Winter van 1909 en Herfst van 1910 (volgens de jaartallen in de herdrukken) zijn nog gevolgd door vele andere Thijsse-albums voor Verkade, als laatste het prachtige 'Onze grote rivieren' van 1938, in totaal 18 'gewone', plus zijn veel later in afwijkende vorm uitgekomen 'Vogelzang' waarvan het manuscript weliswaar in 1938 gereed was, maar het in druk yerschijnen door de Tweede Wereldoorlog werd verijdeld.

Mijn Zaanse levensperiode viel dus in de beginjaren der albums. Een iets oudere broer en ik spaarden de plaatjes ijverig. Het album kreeg je met Sinterklaas, want er moest in vrijwel alle gezinnen op de dubbeltjes worden gepast. Ook Verkades artikelen waren voor velen betrekkelijk duur ten opzichte van andere, en soms moesten we bedelen om maar een Verkadeskoek in plaats van een andere te mogen halen. Dubbele plaatjes behoeften we ter ruiling gelukkig niet te verzenden; we gingen 'persoonlijk' naar de ruilafdeling der fabriek. En aan de plaatjes is nóg een herinnering verbonden: een soort schooljongensruilbeurs, die periodiek de kop opstak net als vliegeren, steltlopen e.d. Dan kwamen alle rechtgeaarde Zaanse jongens bij elkaar met alle mogelijke oude en recente plaatjes. Want er waren toen al meer firma's die plaatjesalbums hadden, ik meen o.a. Hille, ook een Zaanse 'Bakkerij', en ik heb verder nog heel vage herinneringen aan plaatjes met Neder-

landse historiebeelden (Claudius Civilis op het schild!) en voorstellingen uit het toenmalige Nederlands-Indië.

De Verkade-albums waren in de loop der jaren een 'kostbaar' bezit geworden, zowel figuurlijk als letterlijk. Ze werden steeds hoger 'gewaardeerd', niet alleen om hun inhoud maar ook door de huidige nostalgie naar dingen uit een toch nog vrij recent verleden, en bovendien om kunsthistorische redenen waarop ik nog terugkom. Aldus werden ze een handelsobject met constant stijgende prijzen; voor de vier seizoenenalbums zag je al bedragen van f 100,— per stuk. Het lijkt me daarom goed, vooral uit piëteit jegens de nagedachtenis van Thijsse, dat ze door de nu bij Zomer & Keuning uitgekomen herdrukken weer tegen de in onze tijd redelijke prijs van f 18,50 per stuk (leden Natuurmonumenten nog 3 gulden lager) voor iedereen te krijgen zijn. Thijsse zou het zeker hebben afgekeurd als zijn werk slechts voor meervermogensden bereikbaar was. Zo ergens, dan geldt hier: 'voor allen of voor geen'.

Alle vier albums liggen vóór me, fonkelnieuw, zonder enig spoor van intensief, in jeugd-jaren zelfs minder voorzichtig gebruik. Maar toch iets anders: de plaatjes zitten er allemaal bij, twaalf op een vel, om zelf uit te knippen. Het zelf-inplakken, waardoor je het album ziet 'worden', is gelukkig gebleven. En er is nog een onderscheid: elk album bevat een 'Ten geleide' door Kees Hana, waarin hij op uiterst delicate wijze 'hier en daar een kleinigheidje in Thijsse's tekst, die ongewijzigd is afgedrukt, gladstrijkt' (want ook hij vergiste zich wel eens), zo nodig de huidige officiële of officieuze namen van planten en dieren noemt en het resultaat van sinds Thijsse verricht onderzoek omtrent bepaalde soorten. Aldus zijn de vier albums, die wel nooit zullen 'verouderen', weer up-to-date. Helaas is Kees Hana ons in augustus laatstleden door de dood ontvallen. Onze oud-algemeenvoorzitter J. A. Nijkamp heeft hem in Natura van september '75 gevoelvol herdacht. De generatie waartoe Nijkamp en ook ik behoren, ziet telkens weer goede vrienden uit haar midden heengaan. Aan de nog levenden valt dan de taak toe, hen te herdenken. Met verdriet, zéker, maar toch ook met dankbaarheid dat je een aantal jaren het voorrecht hebt gehad, hen in de volle kracht van hun leven en werken te mogen meemaken, vaak samen met hen strevend naar de verwerkelijking van doeleinden die je van nationaal of internationaal belang achtte.

Wat de kunsthistorische kant der seizoenen-albums betreft, kan ik primair verwijzen

naar mijn artikel in *Natura* van jan./febr. 1971 over een (K.)N.N.V.-affiche uit 1910, dat een typisch specimen bleek te zijn van de z.g. Jugendstil, ook wel Art Nouveau, Art Déco of Nieuwe Kunst genoemd, welke richting zich van circa 1890 tot 1910 manifesteerde en nog lang nawerkte. Bij het zien van dit affiche dacht ik onmiddellijk aan de eerste Verkade-albums en wees er in mijn artikel op dat de invloed van die kunstrichting ook in de albums duidelijk te bespeuren is, vooral in de bandtekening en de zwart-witte vignetten. Naast een sterk golvende lijn (vermicellistijl) viel in de Art Nouveau nl. ook een neiging tot stileren en symmetrie zomede het gebruik van dieren- en plantenmotieven te constateren. Die eerste albums passen zowel qua inhoud (natuur) als qua stijl volledig in het kader van de tijd waarin de Art Nouveau heerste.

'Lente' was uiteraard een experiment; noch copywriter Thijsse noch de illustrators hadden op dit gebied veel ervaring. In het bijzonder gold dat wel voor Jan Voerman Jr die, toen hij met Lenteplaatjes tekenen begon, een jaar of zestien was! Wenckebach (1860-1937) was als tekenaar en landschapsschilder in vergelijking met 'Kleine Jan' al een oude rot. Bovendien was hij opgeleid als tuinarchitect en dus met de natuur vertrouwd. De derde plaatjesmaker was Jan van Oort, die vooral vogels 'deed'. Het is een gelukkige omstandigheid geweest dat dit drietal de grafiek voor alle vier albums heeft verzorgd. Maar vooral de moeilijkheid, om in een zo klein bestek als een Verkadeplaatje van circa 4½ bij 8½ cm een plant, paddestoel, vogel of insekt e.d. op 'natuurlijke' wijze in zijn omgeving en in juiste proportie daarmee weer te geven, mag men niet onderschatten. Zelfs Wenckebach had daar wel eens moeite mee; van Oort met z'n vogels had het in dit opzicht vermoedelijk iets gemakkelijker. In het bijzonder bij Voerman valt door de jaren heen een verheugende groei waar te nemen. Vergelijkt u zijn planten- en paddestoelenplaatjes in de albums der dertiger jaren maar eens met zijn vroege. Doch reeds in Herfst en Winter ziet men in zijn illustraties al 'de klauw van de leeuw', vooral waar hij insekten en paddestoelen tot onderwerp heeft. Ook wordt zijn kleur geleidelijk sterker. Wenckebachs pentekeningen blijven een lust voor het oog; bekijkt u in dit winters getij maar eens die op bladzijde 5, 23 en 40 van het gelijknamige album.

Maar zou ik Thijsse niet te kort doen, als ik niet ook op zijn bijzondere stijl wees. In zijn tijd hadden we de meesterlijke stilist Multatuli al lang achter de rug en was van Deyssels storm tegen de domineesstijl ook uitgewoed, maar er was toch nog veel stilistische stijfheid en statigheid. En luistert u nu eens, hoe Thijsse z'n eerste album als met een klaroenschoot begint:

'Het is nog niet uitgemaakt, wie het eerst de Lente proclameert: de zanglijster, de sneeuwkllokjes of de hazelaar. Het ene jaar komt de vogel het eerst met 't nieuwtje, het andere jaar de heester, of de bloem, maar in ieder geval weten zij het altijd eerder dan de mensen, die op de kalender afgaan en menen dat de Lente de eenen-twintigste maart haar intocht doet.'

en zijn Winter-album aldus eindigt:

'Dan komen in de graslanden langs de zee de eerste vluchten leeuwerikken. Grote troepen wilde ganzen trekken her en der in lange lijnen of in de vorm van een V. Als je teveel naar de plantjes kijkt, dan zie je ze niet of ze moeten elkaar druk aanroepen, wat wel eens gebeurt als ze het niet eens kunnen worden over de richting.' ... 'En als ik dan het geluk heb, een grote bende wilde zwanen roepend en trompetterend naar 't Noorden te zien trekken, dan is 't mij, alsof daar een groot deel van de witte wintervracht heentrekt en de Lente nu wel haar intocht kan doen.'

Nog altijd geldt: le style c'est l'homme, doch ook: 'l'homme, c'est son style'. Zijn deze twee citaten niet Thijsse-ten-voeten-uit?

Adres van de schrijver:

Bronvermelding: Kees Hana: Feest in de natuur. De eeuw van Jac. P. Thijsse.